

Венера Димитрова¹
(СУ „Св. Климент Охридски“, България)
**ЕХО-ВЪПРОСИТЕ КАТО СРЕДСТВО ЗА
ПРЕНАСОЧВАНЕ НА ОТГОВОРА**

Venera Dimitrova

ECHO QUESTIONS AS A WAY TO REDIRECT THE ANSWER

Резюме: Ехо-въпросите по своята същност най-общо могат да се опишат като въпроси повторения. Те не са били обект на по-задълбочен лингвистичен анализ в българския език, което мотивира настоящото изследване. Чрез диалоговото единство от реплика стимул и реплика реакция ще бъдат разгледани техните специфики като средство за пренасочване на отговора и ще се представят конкретни модели и по-особени случаи на употреба.

Abstract: Echo questions can be described as repetitive questions. They have not been the subject of a more in-depth linguistic analysis on Bulgarian language, which motivates the present study. With the dialogue unity of a replication stimulus and a replication response we will study their specificities as models that redirect the response and there will be presented models and more specific cases of use.

Ключови думи: ехо-въпрос, модели, реплика стимул, реплика реакция

Key words: echo-question, models, replication response, replication stimulus

Въпреки че голяма част от вербалното общуване е било предмет на задълбочени изследвания, все още има любопитни полета за проучване. Подобно е приложението на ехо-въпросите. Те не са били обект на по-детайлно самостоятелно проучване в българския език, което мотивира целите на нашето изследване.

Обект е диалоговото единство от реплика стимул и реплика реакция под формата на въпрос – ехо-въпрос или декларатив – ехо-въпрос, а **предмет** – вербалната реакция на втория комуникант.

¹ veneradimitrova@ abv.bg

Ще направим уточнението, че в българската езиковедска традиция приложението на ехо-въпроси е описано от Р. Ницолова. Те намират своето място и в томовете на Академичната граматика, но нямат широко приложение в ежедневната устна комуникация. Ето защо **целта** на настоящото изследване е свързана с по-задълбоченото им самостоятелно проучване. Осъществяването ѝ е свързано със следните **задачи**:

- проверка на описаните модели от Р. Ницолова в рамките на съвременната българска разговорна реч;
- проучване на по-особени случаи на употреба.

За постигане на целта и задачите на изследването ще се опрем на корпус с емпирични данни, част от които са от платформата за устна реч *bg-speech* и от българския национален референтен корпус *BulTreeBank*. Друга част са примери от непринуденото устно общуване на публични места, събрани специално за целите на настоящото изследване.

Преди да пристъпим към резултатите от проучването, ще разгледаме особеностите на ехо-въпросите, които са представени в раздел I. Раздел II представя модели на въпроси повторения, систематизирани от Р. Ницолова, а последният – по-особени случаи на употреба.

I. Ехо-въпроси – обща характеристика

Въпросителните изказвания по функция се делят на *същински* и *несъщински* (Ницолова 1984: 114).

Същинските въпроси се задават с цел говорещият да запълни непълноти в информацията си. Общо са три вида: общи, дизюнктивни и частни.

Общите изискват отговор в положителна или отрицателна форма (*Страх ли те е? – Не!*). *Дизюнктивни изказвания* „...изразяват разделителни отношения“ и съдържат „изброяване на взаимно изключващи се действия“ (Грамматика на съвременния български книжовен език 1983: 297): *Дали да му се обадя, или да не се обадя*. При *частните въпроси* отговорът е зависим в структурно отношение от въпросителното изказване, което, за разлика от общите въпроси, изисква аргументиран отговор, а не просто такъв, който може да бъде

изказан с утвърдителна или отрицателна частица – *да* или *не* (*Откъде взе тази хубава чанта? – От разпродажба.*).

Несъщинските въпросителни изказвания имат различна комуникативни функция от тази на същинските. Например да се предизвика неезиково действие от страна на слушателя или да се изкаже съобщение по експресивен начин. Ницолова описва три вида: реторични, въпроси молби и ехо-въпроси.

С *реторичните* по експресивен път се прави съобщение, което се предполага, че е известно на слушателя (*По сила и и ум кой е повече от теб?*). Събеседникът използва *въпроси молби* за подканяне към някакво действие (*Бихте ли отворили прозореца?*). С третите – ***ехо-въпроси*** или ***въпроси повторения***, предмет на нашето изследване, се изразява определено отношение от страна на говорещия към предходно изказване (*Какво искаш да ти донесе Дядо Коледа? – Как какво искам да ми донесе Дядо Коледа?*).

По форма те съвпадат с цяло въпросително изказване или само с част от него, което повтарят, като в повечето случаи то представлява същински въпрос, на който би следвало да отговори слушателят. Например:

(1) *А: Миналата година Верито я оставиха самичка / уж да я гледа бабата пък тя я гледала по телефона.*

Б: Е как по телефона?

Най-често се среща съкращаване вследствие от елиптично изпадане на сказуемото като в посочения пример. Не е изключено повторение и на цяла предходна реплика:

(2) *А: Алек не иска да ходим в Гърция.*

Б: Алек не иска да ходите в Гърция?

В (2) е променена формата на личното местоимение (от 1 л.мн. във 2 л.мн.ч.), тъй като се сменя гледната точка в лицето на този, който вербализира изказването. При структурираното повторение на въпросите се повтаря и целият модел от предходното изказване, като разликата е изцяло интонационна – с възходяща интонация в края на изказването.

Дефиницията *повторение* на ехо-въпросите налага някои ограничения при моделите, които може да отнесем към тях. Те представляват повторение, което зависи и се отнася до предходно изказ-

ване, т.е. анафорични са на репликата стимул на събеседника, ето защо се оценяват в текущия контекст на изказването. Освен това не представляват буквално пренасочване към друга тема на разговора, а въвеждат въпроси към питащия, които не изискват отговор от негова страна, а изразяват отношение към неговата реплика стимул (конкретна предходна реплика на събеседника), което не предлага нова информация. Тъй като въпросите повторения се отнасят до предишно изказване, те са подобни на него по форма и значение. Така промяната на формата на личното местоимение не се отразява на функционалните категории, а има отпечатък само върху граматичната оформеност на съдържанието.

Колкото до употребата на този тип несъщински въпроси, те се появяват в ситуации, при които комуникантът не просто демонстрира като отговор нежелание за попълване на непълноти в информацията на събеседника. Той изразява определено отношение към съдържанието на предходното изказване, свързано с различни причини, например печелене на време, за да има възможност говорещият „...да обмисли добре отговора си или за да изрази определена реакция към зададения му въпрос“ (Грамматика на съвременния български книжовен език 1983: 63). В повечето случаи интерогативното повторение може да бъде реплика реакция за неуместност по отношение на предходното изказване или сигнал за неправилното му интерпретиране.

Ницолова разглежда няколко модела ехо-въпроси. Освен този – с повторение на предходна реплика с възходяща интонация в края – има още три, които ще бъдат разгледани по-подробно в раздел II:

- ехо-въпроси с частица *ли*,
- въпроси повторение с *к-дума*,
- ехо-въпроси с промяна на модалния план.

II. Модели ехо-въпроси

• С частица *ли*

P. Ницолова констатира употребата на тази частица в края на изказването, „когато с въпроса повторение говорещият иска да спечели време, за да обмисли отговора си“ (Ницолова 1984: 126). Вклю-

чително и тук важи промяната на лицето на глаголната форма и на притежателното местоимение.

Ако добавим въпросителната частица *ли* в края на изказването на пример (2) – *Не иска да ходите в Гърция ли*, няма да има промяна в структурата му, защото с или без нея изреченията синтактично са еднакви. Но не може да не се запитаме защо частицата трябва да стои в краесловие.

В тази позиция *ли* е сигнал, че „нещо се повтаря или се поставя под въпрос цялото изказване“ (Пенчев 1998: 163). Т.е. обхващат на тази частица може да служи като маркер за границите на репликата реакция с ехо-въпрос. Ако говорещият иска да упражни определено отношение към цялостното твърдение, частицата *ли* в края удовлетворява тези условия.

От друга страна, ако при въпросите повторения *ли* не е в краесловие, ще се наруши изискването за буквално повторение на предходното изказване, т.е. промяната в словореда, което също така ще повлияе и върху синтактичната структура на изказването.

Не трябва да забравяме, че частицата *ли* участва и в означаването на илокутивната сила и в маркирането на фокуса на изказването. Затова често се среща съкращаването на част от изказването и оставянето на тази част от фразата – ударената дума, към която *ли* се клитизира:

(3) А: *Вчера ти изпрах чораните, но имаше само един червен.*

Б: *Червен ли?*

Ако разглеждаме Б. не като ехо-въпрос, а като т. нар. *ли-въпрос*, ще очакваме отговор *да* или *не*, тъй като по съдържание *ли-въпросите* са искане за потвърждаване или отричане на предложението на говорещия (Пенчев 1998: 159). Но в разгледания пример от реплика стимул и реплика реакция частицата изразява учудването на комуниканта от въпросното изказване с възходяща интонация, заради частицата *ли*, която изисква този контур.

• С *к-дума*

Вторият модел, който Ницолова описва в прегледа на ехо-въпросите, е с участието на въпросителна дума. Пенчев (Пенчев 1998: 164) отбелязва, че при ехо-въпроси *к-думите* заемат позиция в края на изказването. Техните прагматични функции не се различават от

тези на частицата *ли*. И при тях чрез възходяща интонация в краесловие може да се изрази определено отношение на говорещото лице към репликата стимул.

В следния пример въпросителната дума заема обектна позиция:
(4) *А: Нека оставим хората да се наслаждат на хубавите ви баджаци тази сутрин.*

Б: Моля? На хубавите ми какво?

Тук въпросът повторение е емоционално маркиран, с възходяща интонация в края на изказването. Също така е спазено изискването за позицията на въпросителната дума в края на фразата. Репликата реакция в (4) изразява изненада, която предхождана от съдържанието на репликата преди нея, предизвиква отрицателното отношение на говорещия от чутото.

Освен това присъствието на глагола *моля* маркира изненадата от неочакваното съобщение на слушателя. *Моля* препраща към глаголния израз *Моля ти се*, чрез който комуникантът изразява своето отношение към съдържанието на изказването. Във връзка с това Кр. Алексова посочва, че чрез него се предава „негативна оценка за изказания факт“ (Алексова 2004: 7).

По-честотна употреба освен частица *ли* вторият елемент, преобладаващ при въпросите повторения, е част от групата на *к-думите*. Това е въпросителното наречие *как*, което се използва за структурирането на ехо-въпрос, без да нарушава изискването за повторение на стара информация от предходно изказване. Позицията, която заема, е в началото и има обхват върху цялото съдържание на въпроса повторение, подобно на частицата *ли*:

(5) *А: Кой ще обяви началото на конференцията?*

Б: Как кой ще обяви началото на конференцията?

В диалоговото единство в пример (5) репликата реакция като ехо-въпрос е израз на отношението на говорещия към зададения предходен въпрос и неговата неуместност, а наличието на повече от една *к-дума* не се смята за неграматично при местоименни въпросителни изказвания. Това е така, защото въпросът повторение представлява една своеобразна рамка. В нея се настанява информацията от предходната реплика, което може да се разгледа като израз на йерархична зависимост между компонентите на този модел ехо-

въпроси – между *к-думата* и повторението на цялата предходна реплика или част от нея.

От друг страна, общата семантиката на *как* като частица за възражение или *негодувание*, както и като въпросително наречие със значение *на какво основание* или *по каква причина*, удовлетворява търсенето на подобен прагматичен маркер за изразяване на реплика реакция с ехо-въпрос.

• Промяна на модален план

Третият модел, описан от Ницолова, се употребява при условия, когато в първия въпрос се пита за някакъв факт (който е известен и на партньора в разговора), а във въпроса повторение – за действие или факт, което се представя като предполагаемо или възможно. Глаголната форма в сег. вр. (перфект или аорист) от предходната реплика в ехо-въпроса може да се замени с форма в бъдеще време (или *с има да*) или може да се образува съставно глаголно сказуемо с модалния глагол *мога* или *може* (Ницолова 1984: 127). При следните примери:

(б) А: *Какво ще правим?*

Б: *Какво може да правим? Ще си траем.*

глаголната форма от бъдеще време преминава в съставно глаголно сказуемо с модален глагол *може* във втората реплика реакция, която е въпрос повторение. Трябва да отбележим, че второто изказване дава точни инструкции за поведение, които изясняват употребата на ехо-въпроса, целящ да изрази отношение на възмущение към нещо, което се предполага за всеизвестно и на двете страни, а именно мълчанието.

III. По-особени случаи на употреба

• Въпроси повторения с *къде ли*, *защо ли*

В разговорната реч с висока честотна употреба се отличават реплики реакция от типа на *защо ли*, *къде ли*.

Те спадат към т.нар. делиберативни въпроси, при които говорещият се съмнява и не е сигурен, че неговият въпрос може да получи истинен отговор в момента на говоренето (Ницолова 1984: 168). Такъв тип въпроси понякога задаваме сами на себе си. Те се отличават

от останалите с наличието на частицата *дали*, ако имаме въпрос, изискващ отговор *да* или *не* (*Дали да купя тази рокля? – Да, купи я!*), и с наличието на частицата *ли* във въпроси с пълнозначна въпросителна дума (*Къде ли се загуби Иван?*). Без да се замислим, бихме сметнали последвалите реплики след първо изказване за делиберативни въпроси в следните примери:

(7) 1. А: *Къде се губи Иван?*

Б: *Къде ли?*

2. А: *Защо трябваше да си разменяме местата?*

Б: *Защо ли?*

Но нека обърнем внимание, че придружаващият елемент пред частицата *ли* е част от предходното изказване на комуникант А.

Къде ли, *Защо ли* може да бъдат отнесени и към *ли-въпросите*, които са искане за потвърждаване или отричане на предложението на говорещия, но в посочените примери не ги срещаме в чистата им употреба като такива. Не се вписват и в представата за *общ въпрос*, с който обикновено говорещият се стреми да получи информация за това дали съществува, или не връзка между различните части на изказването.

Наблюдавана е различна употребата, която е в обратна посока – насочена е от отговарящия към питащия, като се изразява определено отношение към предходното изказване.

В 7.2. (*Защо трябваше да си разменяме местата? – Защо ли?*) няма единство между въпрос и реплика реакция. Второто изказване, без частицата *ли*, би било израз на учудване, предизвикано от съдържанието на предходния въпрос или от самия акт на задаване на подобен интерогатив.

Трябва да отбележим ролята на контекста и предварителното знание на говорещия, които са значещи относно тълкуването на изказването. Ако изходим от това, че частицата *ли* винаги търси ударената дума, към която се клитизира, ще разполагаме с ехо-въпрос, който акцентира върху питането за причината за размяна на местата в предходната реплика.

Същите разсъждения може да отнесем и към пример 7.1. (*Къде се губи Иван? – Къде ли?*). Първият комуникант споделя своите тревоги за закъснението на приятеля си (*Къде се губи Иван*), докато

вторият, явно също притеснен от отсъствието на третия, прилага елипса на останалата част от изказването стимул и изразява своята тревожност с въпросителната частица *ли* – *Къде ли*.

• **Въпроси повторения при пароними и омоними**

Ехо-въпросите намират своето приложение в спорове или размяна на реплики, когато има нещо неясно или се демонстрира конкретно отношение към предходно изказване.

Еднотипна е употребата на ехо-въпроси при настъпили недоразумения в диалога, ако е налице присъствието на **пароними**. При подобни ситуации комуникантът не е чул ясно цялото предходното изказване или част от него. Например в следния пример

(8) *А: Не си е извадил НАТУРАЛЕН акт?!*

Б: Не си е извадил какво? Имаш предвид НОТАРИАЛЕН.

структурата на модела на ехо-въпросите при подобни ситуации регистрира повторението на фокусираната част, предмет на интереса на слушателя, и маркирането ѝ интонационно или с употребата на *κ-дума* или интерогативна частица *ли*. Ако въпросът е насочен към определението на ударената дума, замяната му с *κ-дума* не нарушава повторението в ехо-въпроса, а го конкретизира по-ясно: *Не си е извадил КАКЪВ акт?*

Втора ситуация представляват случаите с употреба на **омоними**. Например българка, която живее в Испания, на път към летището в София отговаря по време на телефонен разговор:

(9) *Отивам да хвана метрò.*

Б: Да хванеш какво? Казва се метрò. „Метрò“ е магазин.

Допуснатото недоразумение е в неправилното ударение на думата. Въпросът повторение има смяна на личното местоимение от 1 л.ед.ч. във 2 л.ед.ч. и е придружен от въпросителна дума, която замества обекта от предходното изказване. Ролята на предварителните знания на участниците в разговора е решаваща, тъй като е ясен индикатор за различните им представи за света спрямо една конкретната ситуация.

• **Два последователни ехо-въпроса**

Нека разгледаме натрупването на няколко въпроса повторение като реакция към предходно изказване. В:

(10) *А: Къде отиваш?*

Б: Къде отивам ли? Как къде отивам?

ехо-въпросите са два. Първият повтаря цялата предходна реплика с частица *ли* в края, за да засили комуникативното напрежение, за да се спечели време за обмислянето на отговор или за да се демонстрира неуместност за подобен въпрос от страна на питащия. Второто изказване, съдържащо две *к-думи*, е резултат от нежеланието на комуниканта да попълни празнините в информацията на питащия. Типичен пример за въпрос повторение, състоящ се от въпросително наречие, добавено към зададения въпрос. Употребата на два последователни ехо-въпроса подсилва общата емоционална наситеност на репликата реакция. В този ред на разсъждения при ехо-въпроси фокусираната част може да остане на място или да се премести отляво на глагола:

(11) А: Иван ходи със Соня!

Б: С коя ходи Иван? Със Соня?!

С втората възклицателна реплика се подсилва акцентът върху ехо-въпроса, тъй като съдържа името на лицето, към което е насочена репликата повторение с интерогативната дума. Това дава допълнителна информация за отношението, което носи репликата реакция – изумление, подсилено с градацията на емоционално оцветените изречения.

• Въпроси повторения към лексикани елементи

Друга интересна употреба на ехо-въпроси е възможността да се зададат към **частите** на дадена лексема. Например:

(12) А: Можеш ли да повториш думата „непротивоконституционствувателствувайте“?

Б: Непротивоконституцион – какво? Как беше нататък?

или

(13) А: Консонантите „в“ и „ф“ са алвеодентални.

Б: Моля? Консонантите „в“ и „ф“ са дентални какво? Лабиодентални са.

Първият пример има ехо-въпрос вследствие от забравянето на част от думата, която се оказва твърде дълга за запомняне. Последвалият въпрос за изясняване на морфемното ѝ съдържание конкретизира ехо-въпроса. Докато във втората двойка примери обкръжението на въпроса повторение – предходното *моля* и следходното съобщително изказване – конкретизират значението му, а именно не

това, че говорещият не е забравил какви са *в* и *ъ* като характеристики, а че може би не е чул правилно.

В резултат на направените наблюдения се потвърждава систематиката на ехо-въпросите, предложена от Ницолова. Някои от тях се разглеждат в по-интересни частни случаи на приложение – при употребата на пароними, омоними, въпроси повторения към лексикални елементи. При други ситуации трябва да се вземе под внимание контекстът, за да се отнесе въпросното изказване към определен вид въпроси, като при изказвания от типа на *Къде ли, Защо ли*. Трябва да се отбележи възможността за разграничаването в определен контекст и на употребата на *к-думи*, като въпросителното наречие *как*, както и разликите на приложение на въпросителната частицата *ли* при ехо-, ли- и делиберативни въпросителни изказвания, което ни отвежда до заключението за водещите фактори за всяка една устна комуникация във връзка с индивидуалните специфики на всяка ситуация и нейните участници.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова 2004:** Алексова, Кр. Интензификатори, частици, междуметия и фразеологизирани глаголни изрази в изказвания с адмиративни глаголни форми. // *Проблеми на българската разговорна реч*. Съст. П. Христов и колектив, В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. Том 34, кн. 2. Езикознание, 37–49. **Aleksova 2004:** Aleksova, Kr. Intenzifikatori, chastitsi, mezhdumetiya i frazeologizirani glagolni izrazi v izkazvaniya s admirativni glagolni formi. // *Problemi na balgarskata razgovorna rech*. Sast. P. Hristov i kolektiv, V. Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“. Tom 34, kn. 2. Ezikoznanie, 37–49.
- Грамматика на СБКЕ, т. III. Синтаксис. С., 1983. *Gramatika na SBKE, t. III. Sintaksis. S.*, 1983.
- Ницолова 1984:** Ницолова, Р. *Прагматичен аспект на изречението в съвременния български език*. С., 1984. **Nitsolova 1984:** Nitsolova, R. *Pragmatichen aspekt na izrechenieto v savremenniya balgarski ezik*. S., 1984.
- Пенчев 1998:** Пенчев, Й. *Съвременен български книжовен език*. Синтаксис. Пловдив, 1998. **Penchev 1998:** Penchev, Y. *Savremenen balgarski knizhoven ezik*. Sintaksis. Plovdiv, 1998.